

BUCHI, Éva (2010): *Bolchevik, mazout, toundra et les autres – Dictionnaire des emprunts au russe dans les langues romanes*. París: CNRS, 718 p.

L'obra objecte de la present ressenya, publicada l'any 2010, es proposa mesurar la influència a nivell lèxic de la llengua eslava més difosa, el rus, sobre una de les altres dues grans famílies lingüístiques europees, la de les llengües romàniques. L'objectiu del diccionari és triple: en primer lloc, oferir un inventari dels préstecs provinents del rus a les llengües romàniques estàndard majoritàries, concretament el francès, l'italià, el romanès, el castellà, el català i el portuguès, per una banda mostrant els russismes comuns a les sis llengües, i per l'altra registrant aquells préstecs que caracteritzen alguna d'aquestes llengües en relació a la resta. Segonament, el diccionari s'ocupa de l'aspecte històric i cronològic dels russismes de les llengües romàniques, la qual cosa permet identificar la història —la primera i última fixacions, i a més totes les ramificacions de l'evolució interna a partir de dades historico-etimològiques de cada russisme per separat en les llengües d'arribada. Aquestes dades són emprades en un estudi sintètic dels períodes en els quals la influència russa ha estat la més forta sobre les diferents llengües tractades. El tercer objectiu del diccionari és tractar el grau d'integració dels préstecs del rus a les llengües d'arribada. En aquest sentit, el primer paràmetre a investigar concerneix la vitalitat dels mots analitzats, en el sentit d'establir si es tracta de paraules d'ús més o menys ocasional o, contràriament, de mots «profundament lexicalitzats (lexicografiats)». Per arribar a aquest objectiu, el diccionari analitza les adaptacions fonogràfiques, morfològiques i semàntiques que caracteritzen els préstecs a les diferents llengües d'acollida, i les formacions secundàries que aquests mots han originat (derivats, composts, locucions, etc.), ja que aquests fenòmens testimonien un avançat grau d'integració.

L'objecte de l'estudi el constitueixen els préstecs lèxics del rus que apareixen com a mínim en un dels diccionaris principals de les llengües romàniques estàndard; per tant, se n'exclouen els parlars dialectals, amb l'excepció de les varietats regionals de més importància, com és el cas del romanès de Moldàvia o de l'espanyol de Cuba. Es tenen en compte tant els préstecs sorgits del contacte directe entre llengües, com dels préstecs «a distància», generalment de transmissió escrita, adoptats mitjançant les traduccions de la literatura russa a les llengües occidentals. S'exclouen de l'estudi els calcs semàntics, és a dir, aquells mots de les llengües romàniques que han adquirit algun del seus significats per influència del rus, com és el cas del romanès *aspirant* «estudiant de doctorat», calc semàntic del rus *аспирант* fixat el 1950 com a significat del mot «aspirant», ja existent abans al romanès amb el significat «persona que ambiciona quelcom». També s'han exclòs del lemarí del diccionari els calcs estructurals del rus, mots com *fotoparat* «càmera fotogràfica», o *motoplug*, «arada motoritzada», paraules del romanès adoptades del rus amb ajut dels lexemes propis *foto* i *moto*. Han quedat fora de l'estudi els mots derivats d'antropònims i topònims russos a les llengües d'arribada, com és el cas del mot francès *moscouteire* «partidari de les doctrines socialistes soviètiques», format a partir de la denominació *Moscou* (del rus *Москва*). Sí que formen part de l'objecte d'estudi els derivats d'antropònims i topònims procedents del rus com *kalàixnikov* o *stakhanovisme*, en aquest cas del català (cfr. *калешников, стахановизм*). L'inventari de lemes no inclou els préstecs arribats mitjançant una tercera llengua, com és el cas del mot *saman*, paraula del tungús, llengua uralaltaica, arribada a Occident mitjançant l'anglès i no el rus, ni tampoc els mots registrats com a russismes a les fonts lexicogràfiques de les sis llengües romàniques d'estudi dels quals no s'ha trobat fixació a les fonts lexicogràfiques del rus i que, per tant, provenen d'altres llengües. És el cas del lexema *derbent*, de l'italià, fixat com a préstec del rus al diccionari d'ús De Mauro (1999-2000), «tapís de colors vius procedent del Caucas», deonomàstic format a partir del topònim *Derbent*, ciutat de la vora del mar Caspi, pres no al rus sinó directament a l'italià. S'ha aplicat el mateix criteri en els casos en què davant la incertesa de l'origen d'un mot s'ha pres la posició de no incloure'l al lemarí del diccionari: així, mots com el romanès *tara-can* «panerola», que prové, segons unes fonts, del rus, i segons d'altres, de l'ucraïnès, han quedat exclosos. L'aplicació d'aquest criteri queda justificada especialment en els casos anomenats d'*etimologia múltiple*, que afecten paraules com *polk* «regiment», o *voievod* «cap militar», del romanès, per als quals es postula un origen eslav davant la impossibilitat de documentar el pas a aquesta llengua als

segles XVII i XV respectivament de dos lexemes presents al polonès, l'ucraïnès i el rus entre d'altres llengües eslaves.

Les fonts emprades per a la documentació del diccionari són, en primer lloc, els estudis de préstecs lèxics del rus, en segon lloc la lexicografia, de la qual es prenen els diccionaris d'ús i alguns diccionaris especialitzats, sobretot els etimològics i els de neologismes, i finalment recursos textuais com els llibres de viatgers i els arxius de publicacions periòdiques. En el cas del català, per exemple, davant la manca d'estudis sobre préstecs del rus, l'autora es basa en tres diccionaris generals, Alcover/Moll (1975-1978), Carreras i Martí (1982/1983), Sagristà i Artigas (1998), dos d'etimològics, Coromines (1980-1991) i Bruguera (1996) i un de neologismes, *Neologismes documentats a la premsa en català* (1989/1990/1991/1992/1993/1994/1995/1996/1997/1998/1999/2000) de Cabré et al. (1997 -). Pel que fa als reculls de textos, Buchi ha utilitzat *Viatge a Rússia* (1925), de Josep Pla, *El vel de Maïa. Dietari de la Guerra civil (1936-1939)*, de Marià Manent (1975), *Viatge a la URSS*, de Rovira i Virgili (1938-1939), *Testament a Praga*, de Tomàs i Teresa Pàmies (1971), *Quan érem capitans*, i *Quan érem refugiats*, de Teresa Pàmies (1974 i 1975), *Viatge a l'URSS i als dos Berlins*, d'Estanislau Torres (1984), *L'agulla daurada*, de Montserrat Roig, de 1985, *Cròniques postsoviètiques* (1997) de Llibert Ferri, i els arxius dels diaris *Avui*, *Diari de Barcelona* i *La Veu de Catalunya*, a més de la base de dades textuais de l'Institut d'Estudis Catalans *IECPortal*.

El resultat del procés de recerca de préstecs lèxics del rus és l'obtenció d'un inventari de 445 lexemes que són objecte d'anàlisi al diccionari. L'estructura dels articles lexicogràfics és la pròpia dels diccionaris etimològics tradicionals, i comprèn quatre apartats:

1) Entrada, en la qual apareix el mot en caràcters llatins i ciríl·lics, amb el seu significat a la llengua d'origen.

2) Documentació, on es presenten els préstecs a les llengües d'arribada amb la seva respectiva escriptura i els seus significats segons apareixen en les fonts lexicogràfiques consultades. A continuació s'ofereixen les formacions secundàries d'aquests mots i la informació de tipus gramatical i semàntic mitjançant un sistema de 24 marques, entre les quals hi figuren «adaptacions morfològiques», «canvi de sufix», «feminització», etc. Aquestes marques inclouen la informació relacionada amb la forma d'arribada del mot, concretament el caràcter directe o indirecte del préstec, i el fet de si la transmissió ha estat oral o escrita.

3) Comentari, l'objectiu principal del qual és completar la informació donada a l'apartat anterior tractant qüestions com l'època del préstec del lexema rus, les vies d'arribada, la presència d'aquests mots en l'anglès i l'alemany, el grau d'integració, etc., amb la finalitat de situar els russismes adoptats dins el context de les llengües occidentals.

4) Notes, les quals tenen l'objectiu de regular les qüestions de detall que es desprenen de la informació etimològica aportada, especialment en aquells casos en què hi ha més d'una interpretació de l'origen dels préstecs.

Anàlisi i avaluació dels russismes a les llengües romàniques

L'anàlisi de la presència dels lemes d'origen rus del diccionari en les sis llengües romàniques en qüestió s'intercala amb l'estudi de l'evolució històrica i de les relacions externes de Rússia des del segle XIV fins a l'època actual, dividides en quatre grans èpoques (l'aparició de Moscòvia fins a 1612, la Rússia dels Romanov, 1613-1916 —dividida al seu torn en tres etapes, 1613-1700, 1701-1800, 1801-1916—, la Rússia bolxevic i soviètica, 1917-1990, i la Rússia postsoviètica, des de 1991 fins avui), fet que permet a l'autora oferir una avaluació per a cadascuna de les sis llengües romàniques en la qual es mostren els aspectes quantitius, és a dir, quants dels 445 russismes han estat lexicalitzats, i també els aspectes històrics, quines de les quatre èpoques mencionades ha estat més importants per a cadascuna de les llengües d'arribada. Així, es mostra com el romanès ha adoptat 330 dels 445 russismes presents, dels quals el 41 % pertanyen a l'època tsarista de 1801-1916, mentre que 34,5 % pertanyen a

l'època soviètica. Al francès el nombre de préstecs és de 225, dels quals un 65 % pertany a l'època tsarista (42,5 % per al període de 1801-1916) i a l'italià, d'un total de 186 russismes, un 41 % prové de l'època compresa entre 1801 i 1916 i un 43 % de l'època soviètica. A les llengües iberoromàniques, en canvi, el panorama és ben diferent, tant des del punt de vista quantitatiu com històric, ja que per una banda el total de préstecs és molt inferior (76 per al català, 115 per al castellà peninsular, i 110 per al portuguès) i per l'altra el predomini dels soviètismes, sobretot en el cas del català (88 %), és evident (54 % per al castellà, 45 % per al portuguès).

Aquest estudi demostra empíricament un fet ben conegut, que és que la proximitat geogràfica, històrica i cultural de Romania vers el món eslau s'ha vist traduïda en la presència no només d'eslavismes anteriors als segles XIV-XV a la llengua romanesa, sinó d'un nombre considerable de russismes posteriors a aquesta època. En aquest sentit, és important tenir en compte el tipus d'unitats lèxiques adoptades pel romanès: si en el cas de la resta de les llengües romàniques els préstecs provinents del rus pràcticament en tots els casos constitueixen xenismes, com és el cas de *samovar*, *politburó*, *kvas*, etc. és a dir, noms que designen realitats estrangeres i que per tant s'utilitzen exclusivament quan es parla de la cultura russo-soviètica, en el cas dels russismes del romanès és possible parlar de préstecs lèxics plens, car es tracta de lexemes utilitzats en àmbits com l'acadèmic (*doklad* «exposició», *doctorantura* «doctorat»), l'econòmic (*sdelka* «operació», *otkup* «pagament d'un arrendament», *pošlină* «taxa»), el militar (*smotr* «revisió de tropes», *vistavoi* «ordenança», *trivogă* «alerta, xafarranxo») i d'altres, fet que permet concloure que el paper dels russismes en el romanès és completament diferent del de la resta de llengües romàniques. Aquest aspecte, d'importància cabdal en l'estudi del lèxic, no ha estat tractat en l'estudi d'Éva Buchi, fet que genera una impressió de certa incompleció del tercer objectiu plantejat, el de la integració dels préstecs del rus a les llengües d'arribada.

No obstant aquest fet, *Bolchevik, mazout, toundra et les autres – Dictionnaire des emprunts au russe dans les langues romanes* és un treball monogràfic d'un alt valor científic que compleix amb escreix els objectius plantejats i les expectatives generades. Molt ben documentat i confeccionat de manera acurada, tracta un tema, el paper dels préstecs lèxics del rus a les llengües romàniques, estudiat amb poca profunditat fins avui, especialment pel que fa a l'àmbit iberoromànic. Per altra banda, és important ressenyar el fet que l'estudi es faci des de la perspectiva panromànica, la qual cosa conforma un inestimable valor afegit de l'obra, perquè permet comparar i contextualitzar la informació relacionada amb cadascuna de les llengües objecte d'estudi. Sense cap mena de dubte, aquest treball suposa una gran contribució als estudis romànics i a la lexicologia i lexicografia generals, i aporta el rigor necessari per endegar estudis més fonamentats sobre influència a nivell lèxic de les llengües eslaves en general i del rus en concret a les llengües romàniques.